

- в связи с проблемами, касающимися тюремного заключения и других уголовно-правовых санкций и альтернативных мер : доклад Генерального секретаря. — Документ A/CONF. 144/13, 1 June 1990. — P. 8).
10. Дюпкель Ф. Категории «издержки-польза» в уголовной политике // Проблемы уголовной политики: советский и зарубежный опыт. — М., 1986. — С. 118.
11. Дрьомін В. М. Деякі питання удосконалення діяльності органів, що виконують покарання, не пов'язані із позбавленням волі // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2000. — № 3. — С. 56–59; Дрьомін В. М. Інститут пробації в зарубіжному законодавстві // Вісник прокуратури України. — 2001. — № 1; Дрьомін В. М. Пробація: зарубіжний досвід обмеження тюремної популяції // Право України. — 2000. — № 12. — С. 120–123; Дрьомін В. М. Зменшення тюремного населення: пошук нових шляхів // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. — О., 2001. — Вып. 10–11. — С. 238–244; Дрьомін В. М. Застосування пробації як засіб декриміналізації суспільства // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. — О., 2005. — Вып. 25. — С. 372–377.

Анотація

У роботі на матеріалах вивчення практики призначення покарань в Україні розглянуто питання щодо оцінки реального стану проблеми. Зроблено висновок, що застосування покарання не завжди залежать від характеристик особистості злочинця. З метою поширення процесу диференціації кримінальної відповідальності пропонується введення інституту пробації в національне кримінальне законодавство.

Ключові слова: каральна політика, кримінальна відповідальність, диференціація.

Summary

The article is devoted to penal practice in Ukraine statistical and theoretical analysis. Some myths on the essence of criminal sanctions usage were broken. It is stressed that we need to adopt probation mechanisms for the aim of due process of criminal responsibility differentiation

Keywords: penal policy, criminal responsibility, differentiation.

УДК 343.2.01:141.82

Ю. Ю. Коломієць

ВПЛИВ МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ НА ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

14 березня 1914 року В. І. Ленін в газеті «Шлях Правди» писав: «...громадський стан професорів в буржуазному суспільстві такий, що пускають на цю посаду тільки тих, хто продає науку на службу інтересам капіталу, тільки тих, хто погоджується проти соціалістів говорити неймовірну нісенітницю та дурниці. Буржуазія все це вибачить професорам, тільки б вони займались «знищенням» соціалізму» [1, 364]. Отримавши владу, комуністична партія висунула такі ж самі вимоги науковим діячам, з однією лише різницею — слугувати слід було не інтересам капіталу, а інтересам пролетаріату. Абсолютно в усіх своїх наукових дослідженнях вчені повинні були спиратися на праці класиків марксизму-ленінізму.

Відомо, все, що впроваджується за допомогою насилля, недовговічне і викликає палку негативну реакцію в тому випадку, коли джерело насилля зни-

кає. З'являється іронія, яка хоча і свідчить про втрату ілюзій та забобон, часто ховає справжній зміст тих або інших явищ і процесів. За таким сценарієм розвивалось ставлення вчених до усього того, що виникло під впливом марксистсько-ленінської ідеології.

Проте повне заперечення внеску класиків марксизму-ленізму в розвиток науки було б безпідставним. Свої вчення вони будували з урахуванням всієї історії політичної та правової думки. Багато інститутів різних галузей права мали в їх устах ідеологічне забарвлення, проте за своєю природою були невід'ємним елементом правового регулювання держави та суспільства. Особливо це стосувалося інститутів кримінального права.

В умовах боротьби з ворогом пролетаріату, а за визначенням В. І. Леніна, яке було надано в січні 1918 року в статті «Як організувати змагання?», «шкідливою комахою», застосування заходів кримінальної репресії було неминучим.

В умовах очищення країни від «всіляких шкідливих комарів» кримінальне право набуло класового характеру, що не могло не позначитись на понятті, сутності та змісту кримінальної політики.

Завданням даного дослідження є виявлення меж впливу марксистсько-ленінської ідеології на кримінальну політику сучасної України.

За часів Радянського Союзу найбільш поширеним було визначення кримінальної політики, сформульоване М. І. Загородниковим, який вважав, що «кримінальна політика — це відносини між класами, націями, соціальними групами, суспільством і особистістю, змістом яких є участь радянських громадян в діяльності держави у сфері боротьби із злочинністю; це визначення змісту, форм і завдань діяльності держави та її органів, а також громадських організацій, спрямованої на захист здобутків трудящих, інтересів держави, особистості та її права, створеного народом правопорядку від злочинних посягань» [2, 8]. Це визначення відповідало способу життя Радянської держави та суспільства.

По-перше, згідно з марксистсько-ленінською ідеологією в комуністичному суспільстві всі громадяни стають службовцями та робітниками одного всенародного, державного «синдикату» [3, 95].

По-друге, партія засуджувала усілякі прояви аполітичності, безідейності, вимагала вести постійну боротьбу проти буржуазної та ревізійницької ідеології.

Із зміцненням комуністичною партією отриманих здобутків необхідність в надмірній ідеологізації кримінальної політики відпала, що в кінцевому підсумку відобразилося на її визначенні.

Через сімнадцять років з моменту опублікування монографії М. І. Загородникова «Радянська кримінальна політика» М. О. Беляєв запропонував дещо інше визначення кримінальної політики: «Радянська кримінальна політика — це заснований на об'єктивних законах розвитку соціалістичного суспільства напрямок діяльності державних і громадських органів і організацій з охорони інтересів трудящих від злочинних посягань шляхом застосування покарання або замінюючих покарання заходів адміністративного або громадсь-

кого впливу до осіб, що їх вчинили, а також шляхом запобігання злочинам за допомогою загрози застосування покарання» [4, 15]. Його повністю підтримали А. С. Молодцов, Є. В. Благов [5, 21] та інші радянські вчені.

Визначення кримінальної політики, запропоноване М. О. Беляєвим, із урахуванням сучасних реалій досі використовується в юридичній літературі.

З метою більшої об'єктивності викладення матеріалу слід відмітити, що деякі автори, дотримуючись у загальних рисах визначення кримінальної політики, наданого М. О. Беляєвим, суттєво розширили його, доповнивши заходами профілактики індивідуального і спеціально-кримінологічного характеру [6, 74].

Проте пояснити це переходом від марксистсько-ленінської ідеології, орієнтованої на застосування суворих заходів репресії, до демократичної ідеології не уявляється можливим.

Як справедливо зазначила А. І. Долгова, аналіз праць показує, що завжди існували два принципово різних підходи до розуміння кримінальної політики [7, 318]. Одні автори виходили з того, що в рамках кримінальної політики вирішуються питання впливу на злочини (злочинність) кримінально-правовими засобами, і, відповідно, цей підхід розроблявся в рамках соціології кримінального права. Інші автори стверджували, що кримінальна політика стосується всіх заходів впливу на злочинність. Були навіть висловлювання, що поняття боротьби зі злочинністю не повинне виводитися за межі кримінальної політики [8, 28]. Як зазначала А. І. Долгова, другий підхід фактично ототожнює поняття «кримінальна політика» та «боротьба зі злочинністю».

З розвитком юридичної науки в межах першого підходу також сформувалось двоєдине розуміння кримінальної політики, а саме в широкому та вузькому смислі.

А. А. Митрофанов, дослідивши різні точки зору щодо поняття кримінально-правової політики (термін «кримінально-правова політика» тут використовується як синонім слова «кримінальна політика»), дійшов висновку, що кримінально-правова політика в широкому розумінні — це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами кримінальної репресії [5, 24]. Кримінально-правова політика у вузькому розумінні, на його думку, — це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами матеріального кримінального права. Іншими словами, висновки, зроблені А. А. Митрофановим, були сформульовані так: «кримінально-правова політика у вузькому розумінні разом з кримінально-процесуальною політикою держави, кримінально-виконавчою, кримінологічною політикою і становить кримінально-правову політику держави в широкому розумінні цього терміна» [5, 25].

За радянських часів у межах єдиної кримінальної політики також виокремлювались підвиди. Так, М. І. Загородников відрізняв кримінальну політику у вузькому розумінні, судову політику та виправно-трудова політику [2, 14]. С. В. Бородін не виключав правомірності використання понять: кримінально-правова політика, кримінально-процесуальна політика, судова політика, виправно-трудова політика [9, 27]. На підставі факту існування трьох самостійних

галузей права М. О. Беляев у межах єдиної кримінальної політики виділяв кримінально-правову, кримінально-процесуальну і виправно-трудова політику [4, 21].

Вважається, що поділ кримінальної політики на види, залежно від галузей права, які мають свій предмет и методи правового регулювання, є цілком виправданим.

Виходячи з цього, можна запропонувати таке визначення кримінальної політики: кримінальна політика — це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється кримінально-правовими, кримінально-процесуальними, кримінально-виконавчими засобами.

У філософських словниках слово «поняття» тлумачиться як одна з форм відображення світу в мисленні, за допомогою якої пізнається сутність явищ, процесів, узагальнюються їх суттєві сторони і ознаки [10, 321]. Таким чином, визначити поняття не означає визначити сутність досліджуваного явища.

Сутністю, як правило, розуміється смисл чого-небудь. «Сутність... є те, що вона є... через свій власний безкінечний рух буття» — писав В. І. Ленін, занотовуючи книгу Гегеля «Наука логіки» [11, 116].

М. О. Беляев, характеризуючи сутність радянської кримінальної політики, в 1986 році писав: «Кримінальна політика лежить в основі визначення переліку складів злочинів, системи покарань, порядку призначення покарань і т. ін. Постійним залишається одне — кримінальна політика спрямовує боротьбу зі злочинністю за допомогою кримінального покарання» [4, 16]. Точка зору вченого на той час відповідала позиції законодавця. Про це свідчить редакція ст. 1 КК УРСР 1960 р., яка передбачала, що для здійснення поставленого завдання Кримінальний кодекс визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами, і встановлює покарання, що підлягають застосуванню до осіб, які вчинили злочини.

Так, у КК УСРР 1922 р. поряд із словом «покарання» використовувалося словосполучення «заходи соціального захисту». В Основних началах кримінального законодавства (1924 р.), а потім і в КК РРФСР (1926 р.) слово «покарання» було повністю замінено словосполученням «заходи соціального захисту».

Як справедливо зазначили А. Я. Естрін [12, 9], М. В. Криленко [13, 65] й А. А. Піонтковський [14, 21–22], відмова від поняття «покарання» була не випадковою і означала розрив із «буржуазним» правом, заснованим на теорії відплати. Про це також говорив у своїй доповіді про КК РРФСР на IV з'їзді діячів радянської юстиції М. А. Черлюнчакевич: «Саме покарання в нашій концепції, в нашій структурі є лише засобом оборони, захисту суспільства, чи, інакше важучі, соціального захисту» [15, 15].

У 1934 р. радянське кримінальне законодавство знову повернулося до терміна «покарання» [16]. Спроба заміни поняття «покарання» словосполученням «заходи соціального захисту» була визнана невдалою.

Згідно з чинним кримінальним законодавством України покарання як і раніше є єдиним засобом реалізації кримінальної політики. В ст. 1 КК Украї-

ни (2001 р.) передбачено, що для здійснення поставленого завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Відбулась зміна державного режиму, суспільство перейшло до ринкової економіки, а сутність кримінальної політики залишилася колишньою. Така позиція законодавця не зовсім відповідає поглядам вчених.

Ще за радянських часів деякими авторами висловлювалась думка про економічну еквівалентність злочину і покарання. Так, за твердженням Є. Б. Пашуканіса, принцип рівноцінного обміну був покладений в основу і кримінального права [17, 167]. В умовах панування марксистсько-ленінської ідеології, орієнтованої на безкомпромісну боротьбу зі злочинністю, цей принцип не міг бути схвалений. В кінцевому підсумку Є. Б. Пашуканіс був звинувачений в «шкідництві на правовому фронті» і зазнав заходів репресії.

До цієї ідеї повернулися в пострадянський період, проте, як було показано вище, український законодавець, як і раніше, зводить сутність кримінальної політики до запобігання злочинам за допомогою покарання, що знижує ефективність інших заходів кримінально-правового характеру.

Л. В. Багрій-Шахматов свого часу писав, що матеріалізацією сутності кримінальної політики є зміст [18, 30]. Під змістом прийнято розуміти певним чином впорядковану сукупність елементів і процесів, які утворюють предмет або явище [10, 372]. Отже, змістом кримінальної політики є впорядкована сукупність основних напрямків реалізації її сутності.

На підставі аналізу точок зору вчених (Л. В. Багрій-Шахматова [18, 30], М. О. Беляєва [4, 29], М. І. Загородникова [2, 19–28] та ін.) щодо змісту кримінальної політики можна виділити такі основні напрямки реалізації її сутності, які характеризують кримінальну політику в цілому: 1) формування провідної практики правового регулювання; 2) вироблення основних принципів побудови кримінально-правових норм (законодавчої техніки); 2) встановлення системи суб'єктів реалізації основних положень кримінальної політики; 3) формування і розвиток правосвідомості громадян згідно з принципами кримінальної політики. Такі ж самі елементи змісту кримінальної політики виділяються в сучасній кримінально-правовій літературі [19, 22–30].

Усе вищесказане дозволяє зробити такі висновки щодо впливу марксистсько-ленінської ідеології на поняття, сутність та зміст кримінальної політики:

- 1) поняття кримінальної політики втратило класовий характер;
- 2) сутність кримінальної політики не змінилась, хоча соціально-економічні, політичні, правові умови для її зміни вже склались;
- 3) зміст кримінальної політики, під яким розуміється впорядкована сукупність основних напрямків реалізації її сутності, не змінилась и змінитися не могла, тому що не залежить від пануючої ідеології.

Зроблені висновки дозволяють визначити динаміку розвитку кримінального права і можуть бути покладені в основу подальших досліджень.

Література

1. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 24. — М. : Госполитиздат, 1961. — 566 с.
2. Загородников Н. И. Советская уголовная политика в деятельности органов внутренних дел. — М. : МВШ милиции МВД СССР, 1979. — 100 с.
3. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т. 33. — М. : Госполитиздат, 1962. — 433 с.
4. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. — Ленинград, 1986. — 176 с.
5. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. — О. : Вид-во Одес. юрид. ін-ту НУВС, 2004. — 132 с.
6. Звечаровский И. Э. Современное уголовное право России: понятие, принципы, политика. — С.Пб. : Юрид. центр Пресс, 2001. — 100 с.
7. Криминология : учеб. для юрид. вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. — М. : НОРМА-ИНФРА — М, 1999. — 784 с.
8. Панченко П. Н. Борьба с преступностью как предмет уголовной политики и как научная категория // XXVII съезд КПСС и укрепление законности и правопорядка. — М., 1982. — С. 28.
9. Бородин С. В. Теоретические проблемы советской уголовной политики // XXV съезд КПСС и дальнейшее укрепление социалистической законности. — М., 1977. — С. 27.
10. Философский словарь / под ред. М. М. Розенталя. — М. : Политиздат, 1975. — 496 с.
11. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 29. — М. : Госполитиздат, 1963. — 783 с.
12. Эстрин А. Я. Уголовное право СССР и РСФСР. — М. : Юриздат, 1927. — 71 с.
13. Крыленко Н. В. Суд и право в СССР. — М. ; Ленинград : ГИЗ, 1927. — 164 с.
14. Курс советского уголовного права. Т. 3. — М. : Наука, 1970. — 350 с.
15. Материалы НКЮ. — 1922. — Вып. 16–17. — С. 15.
16. О дополнении Положения о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления) статьями об измене Родине : постановление ЦИК СССР от 8 июля 1934 года // Сборник законов СССР. — 1934. — № 33.
17. Пашуканис Е. Б. Избранные произведения по общей теории права и государства. — М. : Наука, 1980. — 272 с.
18. Багрий-Шахматов Л. В. Соціально-правові проблеми кримінальної відповідальності та форми її реалізації. Загальна частина : курс лекцій. — О. : БАХВА, 1996. — 192 с.
19. Современная украинская энциклопедия. Т. 12. — Х. : Клуб Семейного Досуга, 2005. — 414 с.

Анотація

У роботі проаналізовано характеристики впливу марксистсько-ленінської ідеології на поняття, сутність та зміст кримінальної політики. Зроблено висновок, що з плином часу поняття кримінальної політики втратило класовий характер; сутність кримінальної політики не змінилась, хоча соціально-економічні, політичні, правові умови для її зміни вже склались; зміст кримінальної політики, під яким розуміється впорядкована сукупність основних напрямків реалізації її сутності, не змінилась і змінитися не могла, тому що не залежить від пануючої ідеології.

Ключові слова: ідеологія, кримінальна політика.

Summary

The essence, notion and characteristics of modern criminal policy in connection with Marxist ideology are analyzed in this article. The author shows that modern criminal policy depends on ideology of class that rules but its notion and characteristics are connected with the state distribution of powers.

Keywords: kriminal policy, ideology.